

DE WIJZIGENDE ROL VAN DE OVERHEID

door Prof. Dr. W. A. A. M. de Roos

Vermaatschappelijking van de onderneming houdt o.m. in dat het ondernemingsbeleid wordt bepaald in interdependentie met een aantal andere beleidsbronnen buiten de onderneming gelegen (Bergsma, 1965). Het is met name de overheid die in haar economische politiek een aantal doeleinden nastreeft die het ondernemingsbeleid raken. Men mag zeggen dat de overheid door haar economische politiek een aantal wijzigingen tracht aan te brengen in het economisch proces. Wanneer de overheid die veranderingen achterwege zou laten, geen economische politiek zou voeren, zou het economisch proces leiden tot situaties die de overheid als behartiger van het algemeen sociaal-economisch belang ongewenst of onaanvaardbaar acht. Dat zijn situaties die veelal ook strijdig zijn met de belangen van het bedrijfsleven zelf.

In dit artikel zal nader worden ingegaan op de wijzigende rol van de overheid t.a.v. (1) de economische orde, (2) de golfbeweging in het economische leven, en (3) de economische structuur. Hiermee wordt geen uitputtende verhandeling gegeven van de wijzigende rol van de overheid in economisch opzicht. De inkomensverdeling en de vermogensverdeling zou men er b.v. aan kunnen toevoegen. Vanwege de beperkte plaatsruimte is hiervan afgezien.

M.b.t. het instrumentarium dat de overheid aanwendt voor het bereiken van haar economisch-politieke doelstellingen, kan zinnig worden onderscheiden tussen stimulerende maatregelen en afremmende maatregelen. De overheid geeft nu eens subsidies om veranderingen aan te brengen in de ontwikkeling en andermaal kondigt zij prijsbeschrinkingen af. Zij gebruikt de „carrot” en de „stick”. Het is vriendelijker om met instrumenten van de eerste soort te werken. Deze hebben daarom ook de voorkeur in de economische politiek van onze open en democratische samenleving. Maar ze zijn, helaas, niet altijd toereikend. Hetzelfde geldt voor wat we wel „government by persuasion” noemen, het pogen om in goed overleg met de ondernemers hen te brengen tot gedragingen die passen in het maatschappelijk welvaartsstreven.

Economische orde

Economische orde betreft het verdelingspatroon van de economische beslissingsmacht, de distributie van de besluitvorming. Bepalend voor de economische orde is de mate van concentratie van de feitelijke beslissingen over produktie en consumptie in een volkshuishouding (Van den Doel, 1971).

De economische orde is geen vast gegeven. Geografisch gezien zijn er verschillen: de markteconomie van Nederland vertoont een ander besluitvormingspatroon dan de planeconomie van de Sovjet-Unie. Ook in de tijd gezien zijn er verschillen: de economische orde van Nederland in 1870 was een andere dan die in 1970. Voor 1870 kan men spreken van een liberale markteconomie, een veelheid van kleine en middelgrote ondernemingen, terwijl de overheid nauwelijks

invloed had op de economische besluitvorming. Honderd jaar laten spreken we in ons land van een georiënteerde markteconomie; naast de kleine en middelgrote ondernemingen is er een concentratie van de besluitvorming bij grote en zeer grote ondernemingen, terwijl de overheid in belangrijke mate richting geeft aan de economische ontwikkeling door het stellen van randvoorwaarden aan het producentengedrag.

Er heeft kennelijk een evolutie plaatsgevonden in de economische orde van Nederland in de laatste eeuw. Er is thans een meer geconcentreerde economische besluitvorming. Die concentratie is aanwijsbaar bij de grote concerns en bij de overheid. Onmiskenbaar is het karakter van onze economische orde veranderd. Men kan zich nu afvragen of we die verandering, die verdergaande concentratie, bewust hebben gewild ofwel dat zij zich heeft voltrokken buiten de wil om van burgers van deze samenleving.

Allereerst kan een samenhang worden geconstateerd tussen de concentratie in het bedrijfsleven en het proces van economische groei dat we achter ons hebben. Dit proces ging gepaard met een rationalisatie van het productie- en distributieproces. Kostenminimalisatie leidde tot schaalvergroting, tot grotere productie-eenheden. Ook de toenemende betekenis van de salespromotion voor de industrie van consumptiegoederen is een factor in het concentratieproces, temeer wanneer landelijke bladen en de televisie voor de reclame een steeds belangrijker medium zijn. Voor een deel, mag men vaststellen, is de concentratie een afgeleide van het welvaartsstreven en de zich ontwikkelende productie- en distributie technieken. Eigenlijk is de concentratie in het bedrijfsleven een neven effect daarvan, een neveneffect waarvan bepaald wel de positieve kanten werden gezien, zoals de bestaanszekerheid die de grote organisatie voor de vele werknemers biedt en ook, gegeven de omvang van de winsten van de grote productieorganisaties, de financiële mogelijkheden die er waren om in research en ontwikkelingslaboratoria nieuwe producten en produktietechnieken tot stand te brengen. De grote onderneming is in staat tot innovatie.

Vrij algemeen wordt onderkend dat de grote concerns zijn vooropgegaan in het groeiproces van de laatste decennia. Niettemin voert de overheid, zowel in Nederland als op het niveau van de Europese Gemeenschap, een mededingingsbeleid dat getuigt van een zekere argwaan ten aanzien van grote ondernemingen. Het mededingingsbeleid is er op uit een concurrentie-economie te handhaven en het karakter van onze economie als markteconomie te bewaken. Daarmee is b.v. in strijd dat een onderneming meer dan 70% van de markt van een bepaald produkt verzorgt. Wanneer een dergelijke onderneming door fusie dreigt te ontstaan zal de overheid in de Europese Gemeenschap ingrijpen en de fusie onmogelijk maken. De overheid in Nederland kan op basis van de Wet economische mededinging aanwijzingen geven aan marktbeheersende ondernemingen. Een en ander betekent een ingrijpen in de ontwikkeling van de economische orde. Zonder het Europese mededingingsbeleid en de Amerikaanse antitrustpolitiek zouden waarschijnlijk in meerdere bedrijfstakken monopolieposities of bijna-monopolieposities zijn ontstaan.

Staat de overheid wat ambivalent tegenover vorming van grote ondernemingseenheden, een duidelijk afwijzend beleid wordt gevoerd ten aanzien van kartels. Ook kartels hebben implicaties voor de economische orde, gegeven de omschrijving daarvan aan het begin van deze paragraaf. Kartels worden daarom

negatief beoordeeld omdat ze ernaar streven 100% van de markt voor een bepaald produkt te omvatten en omdat ze veelal conserverend werken in een bedrijfstak, de dynamiek eraan onttrekken. De meeste Westerse volkshuishoudingen en ook de Europese Gemeenschap kennen voor kartels een verbodstelsel. De Nederlandse Wet economische mededinging kent een misbruikstelsel, maar door de ingebouwde mogelijkheid van generieke onverbindendverklaring zijn er toch sterke tendenzen naar een verbodstelsel. Overigens is het Nederlandse mededingingsbeleid van afnemende betekenis. Naarmate de economische integratie in de Europese Gemeenschap vordert, neemt de betekenis van het Nederlandse grondgebied als markteenheid af.

Niet alleen door het mededingingsbeleid, maar ook door het beleid dat wordt gevoerd ter ondersteuning van het midden- en kleinbedrijf beïnvloedt de overheid de ontwikkeling van het karakter van de economische orde. Zonder de steun van de overheid in de vorm van garantiekredieten, belastingfaciliteiten en diverse subsidies zou het midden- en kleinbedrijf nog verder zijn teruggedrongen dan thans reeds het geval is.

Het streven van de overheid een concurrentie-economie te handhaven met behoud van vele middelgrote en kleine bedrijven gaat in tegen de sterke concentratie tendenzen in het economische leven. Het is tot nu toe niet in staat gebleken die concentratietendenzen te stuiten. Toch mag n.m.m. worden gezegd dat het beleid veranderingen heeft gebracht in de ontwikkeling in zoverre er in bedrijfstakken geen monopolieposities zijn ontstaan of wat daar dichtbij komt. Het anti-kartelbeleid heeft hechte kartels onmogelijk gemaakt. Ook het voortbestaan van een omvangrijke sector middelgrote en kleine bedrijven kan mede als resultaat worden gezien van een reeds veel jaren hierop gericht overheidsbeleid.

Conjunctuur

Er zijn over wat langere tijd gezien enkele golf- of conjunctuurbewegingen van verschillende aard in het economische leven te onderscheiden. Het onderscheid heeft vooral betrekking op de tijdslengte van de bewegingscyclus en op de achterliggende oorzaken ervan. Schumpeter onderscheidde drie typen van conjunctuurbeweging: de *kitchin*, de *juglar* en de *kondratieff*. De *kitchin* is een voorraad-investeringscyclus met een tijdsduur van 36 à 40 maanden; deze cyclus is zichtbaar in de beweging van disconto's, bankclearingen en groothandelsprijzen. De *juglar* is de meest bekende conjunctuurcyclus en heeft een duur van 8 à 10 jaar; zij wordt veroorzaakt door schommelingen in de totale vraag, vooral de vraag naar investeringsgoederen. Kernpunt is de dubbele relatie tussen investeringspeil en inkomenshoogte. Enerzijds worden nationaal inkomen en consumptiepeil bepaald door de hoogte van de investeringen (werking van de multiplier); anderzijds hebben wijzigingen in de hoogte van het nationaal inkomen een weerslag op de bereidheid tot investeren (werking van de accelerator). De *kondratieff* tenslotte is een lange golfbeweging met een periodiciteit van ca. 50 jaar. Vooral m.b.t. de *kondratieff* zijn er meerdere verklarende theorieën in omloop. Het gaat hierin o.m. om innovatie-impulsen en de uitwerking daarvan.

De wijzigende rol van de overheid beoogt hier vooral afzwakking van de golfbeweging, het verkleinen van de amplitude van de golf. Golfbewegingen kunnen de trendmatige ontwikkeling naar een hoger welvaartsniveau verstoren. In de op-

gaande fase van de cyclus kan het economische leven onder te hoge druk komen te staan met allerlei negatief te waardenen bijverschijnselen zoals prijsinflatie en spanningen op de arbeidsmarkt. In de neergaande fase kan het inkomen dalen, verstart de economische bedrijvigheid en heerst er werkloosheid. De overheid zal in de opgaande fase geneigd zijn het eventueel te snel verlopende proces af te zwakken. In de recessie- of depressiefase zal de overheid maatregelen nemen om zo spoedig mogelijk een keerpunt te bereiken waarbij de opwaartse ontwikkeling weer inzet. Zij treedt dan stimulerend en activerend op.

Tot op heden is het conjunctuurbeleid van de overheid vooral afgestemd geweest op de conjunctuurgolf van 8 à 10 jaar, de juglar dus. In de jaren 1950-1970 zijn de hausse-perioden bijna even problematisch geweest als de recessies en wel omdat de golfbeweging er een was langs een trendmatig opgaande lijn; de periode 1950-1970 is bepaald door een voor de geschiedenis ongekend hoog tempo van economische groei. Er was in feite geen op- en neergang in het economische leven. Juister is het te spreken van afwisselend een aantal jaren versnelling en een aantal jaren vertraging in het proces van economische groei. In overeenstemming met de principes van het anti-cyclische begrotingsbeleid had de overheid daartegenin moeten „golven” met vertragingen en versnellingen in de overheidsuitgaven. In feite was er sinds het begin van de jaren '60 het door Zijlstra geconcepioneerde structurele begrotingsbeleid dat een constante toename beoogde van de overheidsuitgaven, zodat zowel bij de versnelling als bij de vertraging in de algemene economische groei een zekere tegendruk werd gegeven vanuit de overheidshuishouding.

Naast het begrotingsbeleid hebben andere economisch politieke instrumenten bijgedragen tot de stabilisatiepolitiek in de voorbije decennia. Ik volsta met hier te noemen: de monetaire politiek (met beperkte mogelijkheden vanwege de internationalisering van onze geld- en kapitaalmarkt), de prijspolitiek (met beperkte mogelijkheden vanwege de vele kansen om haar te ontgaan), de loonpolitiek (met beperkte mogelijkheden, omdat de machtspositie van de vakbeweging weinig ruimte ervoor overlaat) en de betalingsbalanspolitiek (met beperkte mogelijkheden, omdat revaluatie en devaluatie, gegeven onze internationale bindingen, niet zonder meer kunnen worden toegepast).

We moeten nu nog aandacht geven aan de wijzigende rol van de overheid t.a.v. de kondratieff, de lange golfbeweging met een cyclus van ca. 50 jaren. De rol van de overheid zou duidelijker zijn naarmate de lange golfbeweging zich duidelijker aftekende en naarmate de verklaring ervoor helder en consistent zou zijn. Noch het een noch het ander is het geval. Een aantal economen ontkent zelfs het bestaan van de kondratieff en neemt voor het verleden slechts een aantal lange golfbewegingen waar in prijzen en rentestanden, en dan nog slechts voor een beperkt aantal landen. Een algemeen geldende lange golfbeweging van de volume-grootheden wordt door hen ontkend. Deze is uiteraard ook moeilijk vast te stellen, gegeven het algemeen ontbreken van goede statistieken in een wat verder verleden. Voor de bestudering van een golfbeweging met een cyclus van ca. 50 jaar moet men minstens de laatste twee eeuwen van de geschiedenis kunnen overzien.

Een aantal economen is niettemin geneigd een lange golfbeweging in de economische ontwikkeling te onderkennen. Bij de verklaringen die er dan voor worden gegeven gaat het voornamelijk om twee theorieën. De ene wil de stag-

naties verklaren uit het vertraagd reageren van de kapitaalgoederenproductie op vraagsignalen. Door de tijd die verloopt tussen een investeringsbeslissing en het gereedkomen van het investeringsobject wordt vaak nog productiecapaciteit toegevoegd op een moment dat er al overcapaciteit is. Vooral bij kapitaalgoederen met een lange levensduur kan dat nadelige gevolgen met een lange nasleep hebben. De andere verklarende theorie voor de lange golfbeweging concentreert zich op het innovatieproces. Er zouden in de loop van de geschiedenis van de industriële samenleving met een zekere regelmaat clusters van innovaties voorkomen die dan hun effect hebben op de ontplooiing van een aantal bedrijfstakken. Wanneer de „cluster” is uitgewerkt zou het economische leven stagneren en zouden de drijfveren sterk zijn voor het tot stand brengen van een nieuwe cluster basis-innovaties die met een zekere time-lag zorgt voor de heropleving in het productieproces. Van de eerste theorie, de over-capaciteitstheorie, zijn Aftalion en Forrester representanten; de tweede theorie, de innovatietheorie, is het eerst door Schumpeter verdedigd.

De overcapaciteitstheorie kan leiden tot het beleidsadvies om als overheid sterker het investeringsproces te begeleiden door middel van een vorm van centrale investeringsplanning. Op basis van deze theorie zou de overheid in bepaalde fases van de golfbeweging ook een toegeeflijk standpunt kunnen innemen t.a.v. investeringskartels. De innovatie-theorie komt tot de beleidsaanbeveling om als overheid in de neergaande tak van de lange golf de voorwaarden voor succesvolle innovatie te verbeteren, o.m. door het financieren van het speur- en ontwikkelingswerk (Van Duyn, 1978).

Er kan niet gezegd worden dat enige ervaring bestaat met een beleid van de overheid t.a.v. de lange golfbeweging. Thans is er wel vrij algemeen het besef dat, zo de lange golfbeweging een realiteit is, we thans in de stagnatiefase daarvan terecht zijn gekomen. De Nederlandse overheid reageert hierop door, zij het aarzelend, gunstiger omstandigheden te scheppen voor het innovatieproces.

Structuur

Het economisch structuurbeleid wil de totstandkoming bevorderen van een produktiestructuur die de doelstellingen voor onze toekomstige welvaart zal realiseren. De produktiestructuur betreft de aanbodkant van het economisch gebeuren; het gaat om die factoren die zich van nature slechts langzaam van buitenaf laten wijzigen, factoren die een zekere rigiditeit bezitten. Het gaat om de aard en de kwaliteit van kapitaalgoederen, technologie, arbeid, management. Vervolgens om de externe productieomstandigheden: infra structuur, vestigingsplaats. Het economisch structuurbeleid is een beleid op middellange termijn, binnen een jaar is er weinig aan de produktiestructuur te veranderen.

Bij het economisch structuurbeleid kan men onderscheiden tussen functioneel beleid, regionaal beleid en sectoraal beleid.

Het functionele structuurbeleid is gericht op bepaalde aspecten van de ontwikkeling van het bedrijfsleven, zonder toespitsing op sectoren of regio's. Het stimuleren door de overheid van nieuwe ontwikkelingen behoort ertoe, met name op technologisch gebied. Het in stand houden van de T.N.O.-organisatie is een van de activiteiten van de overheid op dit terrein, tevens het verlenen van kredieten en subsidies t.b.v. research en ontwikkeling in de onderneming zelf.

Het regionale structuurbeleid is gericht op een onderling evenwichtige ontwikkeling van de diverse regio's in het land. Zonder beleid van de overheid in deze zouden bepaalde provincies zijn achtergebleven in economische ontwikkeling en zou nog meer economische bedrijvigheid zich hebben geconcentreerd rond groeipolen in de Randstad. In het kader van haar regionaal structuurbeleid werkt de overheid zowel stimulerend (b.v. investeringspremies voor Zuid-Limburg en Zuid-Oost Groningen) als remmend (b.v. selectieve investeringsheffing voor Rijnmondgebied en IJmondgebied).

Het sectorale structuurbeleid is afgestemd op bedrijfstakken en sectoren in de economie. Het kan erop gericht zijn bij te dragen tot sanering en versterking van de positie van de diverse bedrijfstakken. Men kan verder gaan en op het oog hebben een zodanige beïnvloeding van het patroon van bedrijfstakken dat daarmee een toekomstige welvaartsdoelstelling optimaal wordt gediend.

Bemoeienis van de overheid m.b.t. bepaalde sectoren bestaat reeds sinds lange tijd; men denke aan de landbouw, de transportsector en de energiesector. Directe bemoeienis met de specifieke problemen van industriële bedrijfstakken heeft nog niet zo'n lange geschiedenis. Het is ontstaan in de jaren '60 toen bepaalde bedrijfstakken in structurele moeilijkheden geraakten, o.m. ten gevolge van snelle economische en technologische ontwikkelingen, scherpe concurrentie mede als gevolg van het ontstaan van de Euromarkt. Een en ander gold b.v. voor de textielsector en voor de scheepsbouw.

Er zijn tendenzen om over te gaan van het passieve naar een meer actief sectorstructuurbeleid. Men wil dan niet volstaan met ingrijpen wanneer ernstige problemen zich voordoen, niet alleen curatief en corrigerend bezig zijn, maar vooral preventief en oriënterend. Sectorstructuuronderzoeken worden dan niet alleen gehouden om uit noodsituaties te komen. Ook nog goed functionerende bedrijfstakken worden gestimuleerd daartoe over te gaan, waarbij het onderzoek meer het karakter krijgt van een perspectiefonderzoek. Het kan helpen te anticiperen op te verwachten vraagverschuivingen en te verwachten knelpunten in b.v. energie- en grondstoffenvoorziening. Ook het perspectiefonderzoek kan leiden tot herstructureringsmaatregelen. Het ligt in de lijn van een actieve sectorstructuurpolitiek dat de overheid bij de follow up van de sectorstructuuronderzoeken knopen doorhakt wanneer de bedrijfsgenoten, zoals thans vaak het geval is, niet tot consensus kunnen komen over de te nemen maatregelen.

Zij die bevreesd zijn voor een sterke overheid zien in het verlengde van een actief sectorstructuurbeleid een centraal geleide allocatie van de produktiefactoren met terugdringen van het marktmechanisme en aantasting van het karakter van onze economische orde. Daar kunnen we ons echter wel tegen beschermen zonder af te zien van een actief sectorstructuurbeleid. Bedoeling is niet, dat uit zoiets als een blauwdruk van de toekomst een sectorstructuurpatroon wordt afgeleid, dat de overheid met harde hand moet doorvoeren. Zij die een actief sectorstructuurbeleid voorstaan willen in het algemeen niet veel meer dan dat bij de ontwikkelingen op bedrijfstakniveau wordt gerekend met de werkgelegenheid van betrokkenen, de te verwachten technische veranderingen, met ruimtelijke ordening en milieuhygiëne, met verbetering van de internationale arbeidsverdeling en met zuinig gebruik van grondstoffen en energie. Zij willen tevens dat, wanneer bedrijfstakgenoten onmachtig zijn om adequate maatregelen te treffen, de overheid het zal doen.

De dichte bebouwing van ons land met woonplaatsen, bedrijven en verkeersvoorzieningen laat niet toe dat de verdere ontwikkeling van de produktiestructuur wordt overgelaten aan het vrije particuliere ondernemersinitiatief. De overheid zal ook hier processen moeten wijzigen. De overheid moet het investeringsproces onder controle krijgen. Niet in de zin dat zij beslist over wat, waar en wanneer wordt geïnvesteerd. Wel moet de overheid hardere randvoorwaarden stellen aan het investeringsgedrag van ondernemingen. Het facettenbeleid zoals dat in de Economische Structuurnota van juni 1976 is uiteengezet zal naar ik verwacht in de toekomst steeds meer de richting van de verdere ontwikkeling van onze economische structuur bepalen.

Waar prioriteit leggen?

Mededingingsbeleid, conjunctuurbeleid en structuurbeleid zijn van elkaar te onderscheiden, maar in de werkelijkheid zijn er veel verbindingen tussen deze taken van het overheidsbeleid. Wanneer het mededingingsbeleid tout court onverbiddelijk is ten aanzien van kartelmatige overeenkomsten, moet dit middel worden uitgesloten als oplossing voor de eventueel desastreuze concurrentie binnen bepaalde bedrijfstakken in het dal van een conjunctuurgolf. Wanneer in het kader van het conjunctuurbeleid in een hausse-periode een restrictief monetair beleid wordt gevoerd kan dat de ontplooiingsmogelijkheden van het midden- en kleinbedrijf beperken terwijl de multinationale ondernemingen gemakkelijk toegang hebben tot de internationale geld- en kapitaalmarkt. Wanneer het structuurbeleid van de overheid omwille van het milieufacet de vestiging van een ertsknikkerfabriek in de Rijnmond onmogelijk maakt, wordt tevens afgezien van deze vestiging als middel om de heropleving van de economische bedrijvigheid te bevorderen in een depressieperiode.

Regeren is kiezen tussen verschillende mogelijkheden. Wat heeft prioriteit? Het karakter van de economische orde, de regelmaat van de economische ontwikkeling of de leefbaarheid van het land in de toekomst? Zo is de vraagstelling niet te beantwoorden. Het zal telkens gaan om afweging van concrete plannen tegen concrete offers en ongewenste neveneffecten. Men zal moeten nagaan wat ten aanzien van de ene doelstelling wordt bereikt en in hoeverre realisatie van de andere doelstellingen wordt aangetast.

Wil men verantwoord beslissen dan is uiteraard gewenst dat een duidelijk beeld bestaat van de economische orde die men eigenlijk wil, van de mate van conjunctuuruitslag die men onaanvaardbaar acht en van de welvaart die men voor de toekomst wil realiseren. Individueel kan die duidelijkheid wel worden opgebracht en per politieke partij bij benadering misschien ook nog wel, maar we verkeren nu eenmaal in een samenleving met meerdere politieke stromingen die elk hun eigen waardenpatroon kennen dat belangrijke implicaties heeft voor wat men wil t.a.v. de economische orde, de gelijkmatigheid van de economische ontwikkeling en de leefbaarheid van de industriële maatschappij.

Zelf ben ik van mening dat, gegeven de grenzen aan de economische groei die steeds duidelijker zichtbaar worden, voorrang moet worden gegeven aan het economische structuurbeleid. Het ongekend hoge tempo van produktiegroei in de afgelopen dertig jaar heeft ons veel goeds gebracht. Bij het hoge niveau van materiële welstand dat thans voor verreweg de meesten is bereikt, kan meer aan-

dacht worden besteed aan wat in de Nota Selectieve Groei „de facetten” heet: leefmilieu, ruimtelijke ordening, internationale arbeidsverdeling en grondstoffen- en energievoorziening op lange termijn. Hoge prioriteit voor deze „facetten” is meer urgent dan dertig jaar geleden en die prioriteitstelling is ook meer mogelijk nu in de laatste drie decennia de materiële welstand gemiddeld per hoofd van de bevolking in Nederland tot meer dan het tweevoudige is gestegen. Er zijn bovendien indicaties dat de toename van de materiële welstand van de laatste decennia niet gepaard is gegaan met een evenredige toename van het welbevinden. Het welbevinden van mensen - en dat is toch een belangrijke toetssteen voor het succes van de produktiegroei - blijkt weinig gecorreleerd te zijn met de absolute omvang van het pakket goederen en diensten waarover men beschikt (De Roos, 1978).

Prioriteit voor het economisch structuurbeleid mag overigens niet betekenen dat de andere doelstellingen worden verwaarloosd. De overheid heeft tot taak meerdere doelstellingen simultaan te realiseren. Vele belangen, normen en waarden moeten daarbij worden afgewogen. Het is van elementair belang dat die afweging plaatsvindt in goed overleg met betrokkenen. Een goede communicatie tussen de overheid en degenen die de wijzigende rol van de overheid moeten ondergaan is een belangrijke voorwaarde voor het effect van het beleid. Onze toekomst is gebaseerd op de overlegeconomie.

Literatuur

- S. Bergsma: De vermaatschappelijking van de onderneming. Deventer, 1965 (diss.).
J. van den Doel: Convergentie en evolutie. De convergentietheorie van Tinbergen en de evolutie van economische ordes in oost en west. Assen, 1971 (diss.).
J. J. van Duyn: Actualiteit en beleidsimplicaties van de Kondratieff cyclus, in: Economisch Statistische Berichten, 25-1 1978, blz. 76-82.
Nota Selectieve Groei (Economische Structuurnota). Den Haag, 1976.
W. A. A. M. de Roos: Consumptieve aspecten van de economische groei I en II, in: Economisch Statistische Berichten, resp. 20-9-1978, blz. 948-952 en 27-9-1978, blz. 972-976.